

Ki Solo Mou Waloma:na: Wekeye

Solo Puwano Matanema:na:wa We

Keye Kote solo akelesekiwa, nano solo noka keye eta: matanema:na: telama noka weyemi potaposakeye. Noka sena kesale unu apula: noka peleya: unu apula: noka ki selesene solo potaposakeye. Solo amowa nini solo Kasua leta emi tuwapolakeye.

Kasua Leta Wekeye: A A: E F H I K L M N O O:
P S T U W Y

A

Alone ewa Mosese e ma:ekeye. Ewa Kote tima:na: tisene senakeye. Alone ewa sena kesale siliye hanose Kote solo walosene pilisiti senakeye. Aloneyewi Isolaiya sena kesale sopoke penaiya sosolo timita: tima:na:wa sosolo tikeye. Alone ewa pilisiti sena tepela: Kote solo waiye hapawa ewa yapene talo pinipe tepela: ewa kulukeye.

Atame weyamowa puwano peleya: heli timinise Koteye peleya: funu tiye sena timiyawa ekeye. Aputa:, sena Atame weyamoke e kesale Ifiwa tiyapola: enekeye. Alawamona, a:te ela: Koteye solo hekila esa: ele sepapowa a:te hotiyetikeye. Ala emi ela:, olokeyatelawa sosolo peleya: weyemi hetetikeye. Alake, napuwa peleya: sopoweyemiwa olokeyatelawa timiya:sela:

sita:lakeye. 1 Kolini 15:45 emiwa weyemi seyakeye. Yesuwa sikape mina Atamewa nowa ekeye. Eye ela:, sikapewa eye ele sena kesale falela kokolo kao tesewa kinaposakeye.

Aisaia ewa Kote sepatosene senakeye. Ewa Yesu alusewa walosene sena elakeye. Ewa Isolaiya sena kesalema Kote solo waiya:sela: enekeye. Ewa ho:liya sena Kote pawemi elakeye.

Aisake weyamowa Epalahame epela: e kesale Sela eli e salakeye. Unuwa Aisake weyamo mouwa Selaye akola esa: unuwapokeye. (Apa 7:8, Lom 9:7, Hip 11:9-10).

Amaketone peleya: weyamowa Isolaiya peleya: suluwemi elakeye. Ikila ka elekemiwa tepewa sosolo ilima hetetiyaposakeye. Ikila emiwa Koteyewi Setenewa ikomonose sano tiye ulalopo kukuna itapa emi toliyetiyaposakeye (Hok 16:16). Peleya: amowa soma: ela tokomo Kalamele tiye Yeselele siti olosane soma: amowa emi elakeye.

Apasolo weyamowa unuwa Yesu kulu hanosene sena iwa apasolo senakeye. Iwa Kote solowemi hene esekeye. Kote solo selesene apoya amowa apasolo puwano kulu hanosene ili unuwa apasolo. "Apasolo" mouwa hamonase ilikepiya sena unuwapokeye. Ili kukulupe amowa Kote solo weyemi kulu hanosene (Mak 3:14-19). Yesuye kukulupe ta:peyakeye. Iwa Saimone e unu nowa Pita, esa: Yesuyewi unuwapokeye. Apula: nowa

Sepeti e sa:le Yemese, apula: nowa Yemese e ma:ewa Yone elipei amowa Poanesi, esa: Yesuyewi unuwapokeye. Iyawa Poanesi unuwapo mouwa hene solopela:la: Kunu e sa:le aluse unuwapokeye. Apula: nowa A:nitulu, apula: nowa Filipi, apula: nowa Patalomiu, apula: nowa Ma:tiu, apula: nowa Tomase, apula: nowa Afiase e sa:le Yemese, apula: nowa Tatiase, apula: nowa Lome kamaniyewi Yu sena pota: enewa iya:pa:na:pela: matanesene sena Saimone, apula: nowa Yesu sihelelema:na: sena Yutase Isekeleote, aluse Yesuyewi sena kukulupe ta:peyakeye.

Atemesi weyamowa Kiliki mokopo kote ke-salekeye. Efesese taunewemi sena semetei nowamo unua Timitiliase enekeye. Eyawa si-ufawemi nano ketea kali kalise timinisekeye. Eyawa ene pisinisi timinisekiwa ili mokopo kote kesale Atemesi e kulukulu koane amo potapola: eyawa siufawemi tepetenise timini ko:lusekeye (Apa 19:24).

A:

A:lose nano ikumu napolo hosonosene Yu sena kesaleyeye sena kulakemi tomawemi tuwatesekeye (Yon 19:39).

A:pele sipiwa Yu sena iye kopolosenekeye. Yu sena ili manewemi a:pele sipi weyamowa nano nonoke sosokeye. Koiyawemiye, a:pele sipi fawa iye sao tupulutiye kalesekeye. Apula:, po ipiwa nasekeye. Apula:, howala nasekeye.

Apula:, a:pele sipi kapowala iyawa tiyapola: nano kalikalila timinisekeye. Apula:, a:pele sipi sa:le toluwawa ili pilisiti senayewi ili olokey-atela timiyawa kepoliyetimita: sano tiye Kotema mokopo tiye kinisekeye.

A:pele sipiwa yesila sena iyawa seli pota: tesekeye. Nowa a:pele sipiwa ulalopo sima:pekitise apula: mowa a:pele nowa sama:pekitise eye seli yesilisekeye. Kote pukawemi, Epo ewa a:pele sipi yesila sena puwano ekeye (Ma:ta: Ti 4:2). Apula:, Yesuye Ene selese, “Kopolo sipi pota:tesene sena napowa Nekeye.” (Yon 10:11)

Waine susalesene tupiya kapo amowa a:pele meme kapo tupulusekeye.

E

Ele walosene sena ili weyamowa Isolaiya senakeye. Ili amoke Kote Solo momateyawa ikila sopokeye matana tiya:tesekeye. Apula:, iyawa momateya kamu momatesekeye. Apula: iwa Kote solo amo ele walosene senakeye.

Epalahame weyamowa puwano Isolaiya sena kesale iwamo ma:ta: ti amo ili kouwakeye. Alanase, Koteye Epalahamema weyamu seyakeye. “Neye ela: kemawa peleya: hiliwa miya:na:keye,” e seyakeye. Alawamona, eye Epalahamema weyamu seyakeye. “Ke peleya: iya:pela:, peleya: hili ha:na:pa:” Apula: ewa keye ha:na:sela: yapewa sosolo iya:peyakeye.

Amo fo:suwemi, peleya: amowa emi papokeye. Peleya: amowa napu weyemiwa Isolaiya e selala epakeye.

Etewa kalopo amowa Isolaiya pilisiti senaye Kotema nano mokopo kinisene etewa kalopo wa:pa:sewemi tuwatese satosekeye. Apula: Keinane sena kesale iyawala ili mokopo kotemawa etewa kalopo kamunuse sa tiye kinisekeye.

Epo weyamowa Atame Ifi eli e sa:le Keini fo:suwa Epo ekeye. Keiniwa nakela kelesene senakeye. Alusenase, eyawa nakela ketea tiyap-ola: Kotema mokopo mi. Alawamona, Epo ewa a:pele sipi kopolosene senakeye. Alanase, eyawa a:pele sipi ola:pe napowa Kotema mokopo mi. Alake, Koteyawa Epoye mokopo miwa tise epiyakeye. Alawamona, Keine mokopo miwa eta: epiyamakeye. Alanase, Keineye konomonose Epowa sana kulukeye.

F

Puwano fa:nemi, Moseseyewi Yu sena ke-sale sopoke senanama peleya:wemi siliyap-ola: hapa, opo emiwa Koteyewi Mosesema selese, "Newamo kiyawa fala: koane tiya:pa:. Alake, kiyawa fala: koane matanepa:se Hipulu pukawemi emi akepa:. Apula:, fala: koane emi kiyawa Nema wapilipa:" Apula:, fala: koane pisini solopela:la: Haus Sel aluse momateyakeye.

Yu sena kesale Isipi peleya: emi kipila opo hanapita: hanapose falawa eta: solosemawa satapola: menakeye. Alake, yapene sopoke Yu sena koane matanepa:se tiya:le falawa eta: solosemawana matanepa:se kekenakeye.

Fapolo weyamowa mane olokeyatela timinisene keteakeye. Amowa mane kalikalila ho olokeyatela sele howanapulu ela: timinisekeye. Alake, weyamowa hele olokeyatela hekila ele sosolo Kote sowemiwa, "Tiyapa," e seya telakeye.

Yu sena noka takale tiyapola: sita:nekeye. Kote solo Mosesema miwa senayawa seli kulu hamonote solo noka sela:sela: sita:nekeye. Aputa:, senayewi solo amowa me wapiyakeye. Iyawa solo amowa Yesu soḡa makulu hanosaleke iyawa Yesuwalapulu kisi elakeye.

Isipi peleya:wemi piseiki unu sopowa Felok-eye.

H

Hano Keyalo Ka:na weyamowa Isipi peleya: iya:pela: hanose, Moseseye Isolaiya sena kesale siliye sanewa akeye.

Hano toliyetisene mouwa sena kesale Yesuwemi kulu mina esa: munu amuna tuwatese esekeye. Hawemi mutule sinapola: fiyanesene amowa Yesuwalapulu kulapola: mene tesilise esekeye. Pasetaliye tikoneyeli

a:te, “Ata Kote unuwemi Yesu unuwemi Ho Napolo unuwemi hawemi neye toliyetiyakeye,” e selakeye.

Koteyewi nano ketea peleya: we ela mei fala ela hano tawala suwemi ela ketea epamowa akewemi tese ma:ta: tiye ha:na: tese tekape emi eyakeye. Ikila towa Ewa ha:le henekeye. Alake, Yu senayawa ikila amo matanese ha:le tesekeye. Aputa:, Yesu sana kuluwa sokatiye ikila semeteiwemi tesi tiyapola: hapakeye. Alake, Kelesowemi matana notoya sena kesale ikila epa matanese ha:le tepa. Alawamona, Yu senayewi ikila semeteiwala kalikeye. Yu sena ili ha:le tesewa tekapekeye. Alanase, Yu sena ili ha:le tesewa akele amowa iliwa tomokeye. Yu sena kesale iliwa ha:le tesewa piwemi tese ma:ta: tiwa ha:na: tekamake ka:lo elesekeye.

Ha:ti sa:le mete napolo weyamowa sena ewa ununa sosolo ti kini apula: kuwini amuna folusekeye. Ha:ti amowa kolo siufa etewa napolo papaya amo pawalese timinisekeye. Apula:, fesamonawemi senaye puwano inapita:wa i faye ha:ti timiya amo fopulusekeye. Nini Keleso sena kesale niwana ka epapuluse hepene falemi hanapitekiwa Koteye palese selese, “Ha:ti napolo amowa kima miya:na:keye.”

Hipulu sena amowa Yu senakeye. Au selesekeye. Puwano fa:nemi Epalahame enene, ikila emiwa, Iyewi selese, “Epalahamewa Hipulu senakeye,” e seyakeye. Eyawa e sena maya

mina ikila emiwa iwa Isipi peleya: sita:ne ikila emiwa iwa Hipulu senakeye. Au seyakeye. Ikila weyemiwa Yu senawa niyewi iwa Hipulu senakeye. Isolaiya peleya:wemi sena kesale sitalapita: iyewi Hipulu sowa selesekeye.

I kasa nowa e unua Hisape. Ikila Yesu i manene palewemiwa, sipanesewa waine hawemi tikipela:, i unuwa hisape i amowa tuwemi polopela: Yesu meakemi tuwapokeye (Yon 19:29).

Yu senayewi peleya: amowa Lome kamani senayewi pota: enekeye. Heloteyewi Yu sena amowa pisekipela: pota: epesita: Lome kamaniyewi ta:peyakeye. Iyewi selese, “Helotewa piseiki sosokeye,” au seyakeye. Yu sena amowa epelemita: Kote koane tukuwapowa Heloteyewi me tikeye. Alawamona, Heloteyewi Yu sena muta sana kulunase iyawa ewa mapoyakeye. Aputa:, Yesu kesila opo emiwa Heloteyewi Yu senayewi sena sala tepeteni sopoke sana:sela: kotetikeye (Ma:tiu 2:1-23). Helote amowa kulunase e sala pinipewa sita:nekeye. Aputa:, e sala nowa unuwa Helote Atipaseyewi Kalili peleya: pota: enekeye. Helote e ata unuwapo amoke Yone hano toliyetisene sana amowa tokona kepakuwemi naiye tikeye (Ma:tiu 6:14-29). Aputa:, Helote semetei ekamoke Yesuwa koto elakeye (Luki 23:6-12). Aputa:, Helote nowa e kouwa unuwapo amowa Yutia peleya: emi ela: Kelesowemi kulu hapa sena amowa ikomoyetik-

eye. Ikomoyetiye Yoneyewi ema Yemese amowa sana kulapola: Pitawala tipolowemi selawapok-eye (Apa 12:1-23).

1. Herod the Great [37-4B.C.] (Ma:t 2:1; Luk 1:5)

2. Herod Antipas [4 B.C. - A.D. 30]

E atawa Helote Ola:pe Puwano ekeye. Kalili peleya:wa eye pota:tesekeye. (Ma:t 14:1-11; Mak 6:14-28; Luk 3:19-20; 23:6-15)

3. Herod Agrippa I [A.D. 37- 44]

Helote Akilipasewa e kouwawa Helote Ola:pe Puwano ekeye. E auwa:lewa Helote Anitipasekeye. Eyawa Keleso sena kesalewa tipolo selawatesekeye. Apula:, eye ela: Yemesewa sana kulukeye. (Apa 12:1)

4. Herod Agrippa II [A.D. 50 -100] (Apa 23:35, 25:13-26:2; 26:19, 27-32)

Son of Agrippa I

Hetisi peleya: amowa sena sala kulu howa iwa kotoma:na: opo amowa fiyatemita: yesipela: peleya: emi sitalakeye. Yu sena nokamoke selese, " Hetisi peleya: amowa hepe sena sala mane olokeyatela tisene sena kesale kulu amo howa emi yesipela: sitalakeye. Apula:, honosane, me elepapela: hepe noka sena kesale seli sita:ne kulu howa hepe nokemi napolo emi yesipela: sitalakeye." Au selesekeye.

Heo peleya: amowa Kiliki solopela:la: Kehena au selesekeye. Kehena amo mouwa wekeye. Yelusaleme tulu kela mowa tapo emi Kehena peleya:wa emi elakeye. Puwano fa:nemi Kehena

peleya: emi Yu sena piseiki nokamoke i kene sala sanapola: towatapola: mokopo kotema mikeye. Kinapola:, sikape mane olokeyatela timini sena amowa Yu sena piseiki nowamoke ele tuwapokeye. Alake, peleya: weyamowa olokeyatelanase, iyewi nono ketea kuluwala tiyapola: teiwemi satesekeye. Kehena peleya: emi tei amowa eta: sekakolosemakeye. Kehena peleya: Yelusaleme siti pawemi ela amowa hele heneye tei peleya: amakeye. Kehena peleya: amowa olokeyatela peleya:nase, senayewi selese, “Koteyewi falasima:na: peleya: amowa Kehena amunakeye. Sikape kotoma:na: opo emiwa, Koteyewi sena kesale takale tiyapola: mane hekeya tima:na: sena kesale amowa nokemi apula: mane olokeyatela tima:na: sena kesale amowa Koteyewi falasima:na: peleya: emi hamona epesakeye. Tei peleya: emiwa eta: sekakolosema kokolo kau elaposakeye.”

Ho Napowa Kote Ene Ho. Sena kesale niwamo sesewata:pesita: Yesuwa hepene falemi hanose nima ilikepiyakeye. Ho Napolo amowa niwana-pulu peleya: weyemi elakeye. Ho Napolo amowa nini himu matana fa:nemi ela: matana napowa nima kinanakeye. Keleso sena kesale nini toma we Kote Ene Ho Napolo koakeye (1 Kolini 3:16; 6:19).

Ho olokeyatela we ipa:? Ho olokeyatela we Setene e tima:na: tisene hokeye. Setenewa ili atakeye. Ho olokeyatela amowa sena kesale nini himu matana fa:nemi fiyane ela: mane olokey-

atela timinimita: waiya:sela: niwemi elakeye. Iyewi ela: Keleso sena kesalemawa mane olokeyatela timinimita: polusekeye. Alawamona, sena kesale Kelesowemi eta: kulu hapamananeke, ho olokeyatela ili toma suwemi iwa ili fiyane ela: iwalapuluwa sita:laposakeye.

Kopolo hose amowa ewa a:pele sosolo alupu tela: apula: ewa senaye tepa:na: hanosekiwa hose fa:se wa:pa:sewemi helepela: ela: tetesek-eye. Hose weyamowa Isipi kini Felo apula: Lome ami senayewi tepa:na: hanose tiye hanosekeye. Hose weyamowa Yu senala: iwa semetei semetei ela ela. I salowa mutama ela. Iliwa toki apula: kopolo kau ela.

Pisini solopela:la: “holi” e selakamo Kasua solo “ho:liya” “papaya” amo mouwa wekeye. Mane hekeya sopokeye. Mane olokeyatela nowa emiwa maelakeye. Alake, Kotewa hekeya sena esekeye. Alake, Kote E mane ewa hekeya sopokeye. (Yon 17:11; Hok 3:7, 4:8, 15:4) Aputa:, mane olokeyatelawa iya:pela: hekeya mane timiya:sela: elaleke, ewa Koteyawa hekeya sena kesale e selaposakeye. Ho Napuwalapulu mane olokeyatelawalapulu elipei eta: tesemakeye. Ho Napowa ene napolo sopokeye. (Luk 1:35; Apa 4:27; 2 Tim 3:15; 2 Pit 1:21) Alake, Kote E mane timinisewamo timinimita: Ho Napowa ta:pela: tiyapola: apoyakeye. Alake, Ewa papayakeye. Aputa:, nano ketea nowa ena Ho Napola? Aputa: sena kesale mane olokeyatela timinisewa mane hekeya sopolu timinisaleke, Kotewa sena ke-

sale amowa hekeya sena kesale e selaposakeye. Ho:liya papaya e selakamo mouwa epakeye. (Mak 6:20; Apa 6:13; Lom 12:1; Tai 1:8; 2 Pit 3:11; Hok 21:10, 22:11)

I

I manene weyamowa Lome kamani senaye tipolo sena kesale sana kumita: palesekeye. Yesu enene ikilia emiwa Lome kamaniyewi Isolaiya peleya:wa pota: enenase, aluse iyewi Yesuwa imanewemi sana kulukeye. Keleso sena kesale Yesuwemi kulu hapa esa: matanemita: i manenewa emi ta:pele walosekeye. Amowa Yesuwa nini olokeyatelawemi kulu esa: ta:pele walosekeye.

Koteyewi a:lekena Itenewemi Atame enapotanewa eta: ilima hukalo tela elapita: potapola:, Koteyewi Atame ekela temita: Ifiwa emi timiyakeye. Koteyewi Atame kamape semetei ka tiyapola: Ifi timiyakeye. Alanase, Ifi weyamowa sena kesale peleya: sosolo weye sitalakamo nini ninumiwa ekeye. Koteyewi Atame Ifi a:ma selese, "Ka:tawa i fo we napa," e seya. Alawamona, Seteneyewi suwi mene tepela: ine tikitise selapita: Ifiyewi i fowa su tiye nase heka e senama tiye kinapita: elipe menakeye. Akamake, peleya: sosolo weyemi mane olokeyatelawa emi hetetikeye.

Pilisiti senayewi Ikumu napolo hosonosene keteawa Kotema mokopo mi ikila emiwa kilisekeye. Kote fala: koane apula: Kote koawana

iyewi kilisekeye. Alusene weyamo mouwa Kotema wapolise timinisekeye. Ikumu napolo hosonosene ketea amowa pale seyawa amunakeye. Alusene amowa Yu senaye Kotema kulukulusekiwa, Koteyewi amo ta:tapola: Ewa epiya ilima tesekeye.

Ilaiyawa Kote E seapotosene senakeye. E unu mouwa, "Kotewa Ne Sosokeye". Ewa enewa Kini Ehape enewemiwana apula: Kini Ehasaiya enewa ewala emi enekeye. Ikila emiwa mokopo kote Peo e sepatosene sena sakopolo pinipe epela: talo piipewa tokomo Kalamele eye ela: heletetiye hanapola: sopokeye yasoyetikeye (1 Kini 18:19-40).

Peleya: Isipi weyamowa Isolaiya peleya: pa elakeye. Isolaiya peleya:wa ma:na:wa itapa tepeta: Epalahame ekele a:ko: Isipi peleya:wemi sinikeye. Amo fo:suwemi Yosepewa e ma:la:yewi Isipi senama wa:la:yakeye. Wa:lalopita: ewa siliye hapakeye. Sikape Isolaiya peleya:wemi meinawa sosolo hetetikeye. Alanase, Yosepe e sola sopokeye Isipi peleya: sinikeye. Emiwa iwa mayawa sosolo hetetikeye. Hetetiyapola:, Kini Felowa e penaiyawa iye tima:pekitise eye ipilise iwa e tima:na: tisene sena apoyakeye. Yapene sakopo pinipe kotetipela:, Koteyewi Mosese Isolaiya sena kesale sopokeye siliye hamonita: holakeye. Nano ketea epamowa Isipi peleya:wemi hetetikeye.

Aiseke apula: Lepeka eli sa:le nowa Isokeye.

Iso e ma:ewa Yakopekeye. A:ko: elipe ikila semetei ke kesila. Isowa ola:pe apula: sika Yakope. Isowa a:pele kalesene senakeye. Ewa ola:kamona ina topunu keteawa e sipima tiye mikeye. Iso eta: seli matanamake ela:, Yakope ma:na: sapo noka ema kinapita: apula: Iso ina topunu Yakopema mikeye.

Sena kesale sopoke peleya: sosolo weyemi Koteyewi alusewa matanemita: Epalahameyewi maye mina sena amoke ima walomita: ta:peyakeye. Aputa:, Epalahame e sa:le Aisakekeye. Aiseke e sa:le Yakopekeye. Yakopeyewi sena sa: kukuluipekeye. Sena kukuluipe amo sena I kukuluipe hetetikeye. Yakope tilila tela ikila emiwa, Koteyewi E unua senisi esa: Isolaiya unu tuwapokeye. Alake, Yakopeyewi maye mina sena kesale amowa Isolaiya sena kesalekeye. Au selesekeye. Yesu hepene falemi hapawemi Lome ami senayewi Yu sena kesale amowa sanose ikomoyetikeye. Sanose ikomoyetiyapita:, amo fasu Yu sena peleya: amowa kisi sena nokamoke pota: sita:nekeye. Ala hanose, yapene 1948 ami meta tiye, peleya: amowa Isolaiya peleya:keye. Aluse, peleya: sosolo weyemi kamani mutayewi Ilikeye esa: tikeye. Alake, Isolaiya sena kesale peleya: kalila sita:newa iya:pela: Isolaiya peleya: ami hene sitalakeye. Alake, Isolaiya amo unu tuwapowa peleya: sena kesale Isolaiya aluse unuwapokeye.

K

Sena kesale Yesuwemi seli topulaleke, ili himu fa:na kalaiya hili napolo elakeye. Apula:, Yesuma sena kesale ene olokeyatelawa hokato seyalaleke ewa kalaiya hili napolo fiyatekeye. Olokeyatela mane ewemi enewa itapa tekeye (2 Kolini 5:17).

Kapo hekelese nanaka Koteyewi Ene E sena kesale esa: munu amuna Eye sepapowa tuwatese esekeye. Moseseyawa kapo hekelese nanesene amunusewa mane olokeyatelawa ke himu fa:nemi elaka amo ti iya:takamunuse timinisekeye. Keye au timinisaleke, ke himu fa:na kalaiya hili napolo hekeya hetetiyaposakeye (Lef 26:41-42; Ele 10:16)

Yu senayewi au selaka, kamani sena kanosolo amakeye. Pilisiti sena puwanowalapulu, Pilisiti sena sosolo muta amowana, Yu sena tililawala, ilipe kekene tiye, Yu senayewi ili kanasolo, alusekeye. Kanasolo sena kekenawa sena muta amowa Satusi senakeye. Ketea hekelesene senawana, ketea kekelawala, kanasolo senayewi selesekeye. Alanase, Yesuwa supukeye. Kanasolo unuwa nowa Sanahitilini ekeye (Yon 11:47).

Aione ki amuna e unuwa Kopa. Amowa keyalo pimina mekela epapula telakeye. Puwano puwano fa:nemiwa sena nokamokiwa tima:na: tisene ketea kalikalila timinisekeye (Lefitikase 6:8). Noka tetesene keteakeye (2 Sam 21:16; 22:35; 2 Pula 12:10). Noka mokopo kote timinisekeye . Noka kita amuna fesamonosene

timinisekeye. Noka moweni usu kulu timinisekeye.

Kopolo Ka:mo hose kamunakeye. Alawamona a:pele ewa kali telakeye. E fa:sewemiwa tokomo amuna fiyane telakeye. Nowemiwa tokomo amuna semetei nowemiwa tokomo amuna elipei esa: towayakeye. Eyawa nano ketea hilila sosolo tiye hanosekeye. Kote puka selesekiwa Epalahame ka:mo kataloka:peya telakeye. Ka:mo ewa keleya peleya:wemi tesekeye. Ewa mowa pama hanosene apula: hawa eta: menama elawa sokatiye muta ili tesekeye. Yone hano toluyetisewa ka:mo kapo fano sao tupulutiye kalesekeye (Ma:t 3:4).

Niyewi Yesu unu selese, “Yesu Keleso,” au selesekeye. E unuwa tuwapowa hele heneye Yesukeye. Kelesowa E tima:na: tisene unu tuwapokeye. Aputa:, sena nokamoke nano ketea tima:na: tisene sena aluse seyakeye. Paseta, Tikone, Kanosolo au selesene amunuse seyakeye. Keleso mouwa wekeye. Sena pisei epela epesita: Koteyewi ta:peya sena amowa Kelesokeye. Puwano fa:nemi Koteyewi Yu sena sesemita: Eyewi ta:peya sena amowa hamona e sema:na:keye, au seyakeye. Alake, Ewa minepekitise, Yu senayewi yesipela: sita:nekeye. Sena amowa Yu senayewi i solopela:la: selese, “Mesaya,” au selesekeye. Aputa:, sena amowa Kiliki solopela:la: selese, “Keleso,” au selesekeye.

Sena kesale Yesu kulu hapa amowa iwa Keleso

sena kesalekeye.

Keiniwa Atame apula: Ifi eli e sa:le ola:pekeye. Sala puwano peleya: weyemi eta: kesilisema selatiwa ekeye. E ma:ewa Epokeye. Keiniye sena eta: sanosemawa eyewi ma:ta: tiye e ma:e Epo sana kulukeye. Ewa nakela sa:le kela:tesene senakeye.

Keina:ne e selaka Hame e sa:le pinipi kesila amo unukeye. E mei e kouwawa Noakeye (Ma:ta: Ti 9:18-27; 10:6, 15). E mei E kouwala:wa sikapewa Keina:ne sena maya amo hetetiya-posakeye. Koteyewi Epalahamema peleya: nowa sepatose. Peleya: Eye ima selaka emiwa Keina:ne e kouwala:wa sitalatakeye. Alanase, peleya: unua Keina:ne unuwapokeye. Yo:sua ewa Isolaiya sena kesale yesila eye ela: Keina:ne peleya: amowa Isolaiya maya kukuluipema takaletiyeye ima tiye mikeye.

Peleya: nowa unua Kiliki peleya:keye. Esa: unuwapokeye. Kiliki sena kesale iyawa i solopela:la: selesekeye. Kote solo seyawa ela:pe kipila Kiliki senayewi matane tiyapola:. Iye me ela ili solopela:la: me momateyakeye. Kiliki solopela:la: momateya amo potapola: niyawana ene solo esa: momakeye. İkilisi (English) sowala pisini sowala sopoke Kiliki solopela:la: momateya amo potapola: napuwa ene solo esa: momatekeye. Solo kalikalila esa: momateye

ha:na: weyamo ma:ta: tiwa Kiliki ekeye. Aputa:, e selaka Yu senama selesekeye.

Puwano Mosese enene ikila emiwa, Yu sena kesale Isipi peleya: sita:ne ikila emiwa, Isipi senayewi Yu sena kesale amowa sanose iko-moyetikeye. Isipi peleya:wa iya:pela: hamonota: Koteyewi Yu sena kesale amowa seselakeye. Yu senayewi kopolo sipi pepeta amowa iyewi koane isu tenamowemi munukeye. Mununaneke, ili salawa Koteyewi hepene senayawa eta: sena-makeye. Aputa:, ili koawa hepene senayewi helepa:pekeye. Alawamona, Isipi sena koane kopolo sipi pepeta eta: munumananeke, ili sala puwano ola:ka hepene senayewi senakeye. Aputa:, Koteyewi Yu sena kesale iwamo heleyeti matanese yapene sopoke kekenesekeye.

Yu sena kesale Isipi peleya: sita:newa iya:pela: senanama peleya: enene ikila emi koane kolotea tiyapola: sita:nekeye. Sikape, iwa Keinane peleya:wemi ha:na: tese heneye koane tikeye. Koteyewi seselesewa amo matanese kekenakeye. Aputa:, nakene sopoke koane koloteawala tiyapola: Kotema napolo ela:sela: sita:nekeye.

Hok pukawemi Koke apula: Makoke amo unu mowa peleya: sopoke sena kesale eta: Kelesoma sitala, iyewi Kote sena kesale niwanapulu ka ikilawemi tetaposakeye (Hok 20:7-8)

Yelusaleme sitiwemi Kote koane pilisiti

senayewi tikeye. Sena kesaleyewi ili mane olokeyatela timiyawa iya:pita: kopolo kaowa sipiwala tiyapola: pilisiti senayewi sanapola: towatalape Kotema mikeye. Aluse, sanapola: ketema kinisene koane nowa eta: timakeye. Yelusaleme siti semetei pilisiti senayewi towatapola: Kotema mikeye. Aputa:, Yesu hepene falemi hapanase yapene 37 sopolo itapa tepela: Lome ami senayewi Yelusaleme sitiwa ekeyetikeye. Ekeyetiyapola:, Kote koane tiwala ekeyetikeye. Ekeyetiyapita:, Yu senayewi Kote koane ekeyatiwa wa:ke eta: timakeye. Aputa:, Kote koane amowa pisini solopela:la: Tempel haus aluse momatekeye.

Isolaiya sena kesale Kotewemi hene esa: olokeyatela timiyawa iya:pita: ili pilisiti senaye Kotema mokopo kinisekeye. Kotema mokopo kinisewa kalikalila elakeye. Noka a:pele sanotiye kinisene. Noka ma:na: nakela tiye kinisene. Noka waine hano tiye kinisene. Iyewi au timinisaleke, ili mane olokeyatelawa ikila semetei emiwa iya:pita: timinisekeye. Apula:, iwalapulu Kotewalapulu elipe mana semetei napolo ili epesita: esekeye. Ala ha:na: tese, Yesu sana kulu emi Kotema mokopo miwa amoke ka elese elakeye. Weyamowa Keleso senaye henela elaka epakeye. Alawamona, Yu sena kesale iyawa a timiyanakeye.

Puwano, Koteyewi Yu sena kesalema se tiye mikeye. Kote Ene solo ele Mosesema selapita: Moseseyewi sena kesale sopoma seyakeye. Yu

senayewi Kote sowa ta:tapola: kulu hano saleke. Amowa Koteyewi iwa pote elaposakeye, e seyakeye. Aputa:, Yu senayewi selese, “Niyawa Kote solo kulu ha:na:na:keye.” Au seyakeye. Au selapita:, Moseseyewi nano ketea hopola pepetayewi sena kesale munukeye (Kisim Bek 24:6-8). Alake, Koteyewi puwano seya tiwa aupe-sakeye. Alusewa, pepetayewi ta:peya wayakeye.

Koteyewi sena kesale sopokeye sesema:na:wa solo hili sepapowa wekeye. Sena kesaleyewi Yesu Kelesowemi himu semetei matanepela: sitalaleke, Kotewa iwa mene siliyaposakeye. Alake, sena kesaleyewi matanemita: Yesuwa i kelipapoyawemi pala kulu ikila emiwa Yesu pepeta wayakeye (Hip 7:22, 8:6, 10:16, 12:24).

Pisini solopela:la: selese “Kingdom bilong God”, esa: seyakeye. Momateya amo mouwa wekeye. Kini e selakamowa mouwa wekeye. Ewa pisei esa: selakeye. Hepene sena kesale siliye hana amo unuana aputa: peleya: weyemi kapo o tomo nene epela: siliye hana amo unuana sopokeye pisei e selesekeye. Aputa:, Ma:tiuyawa Kote unua kolotea apolose eta: elamakeye. Eyawa Kote unua sosolo apolose selese hepene peleya: esa: momateyakeye. Solo elipei epamo mouwa epakeye.

Kolo peleya: hane kolemi peleya:walapulu tasilakolakeye. Alake, senayawa keyalape epela: emi potosekeye. Kolo henewa tima:na: epela: senayewi tiyapola: teiwemi satesekeye. Teiwemi

satapola: wa:pa: we itapa tepela: hene fo fa:namo tisekeye (1 Pit 1:7). Tiyapola:, moweni-wala timinisekeye. Timiya amowa wa:leya heka sosolo tiyaposakeye.

Puwano puwano fa:nemiwa Sena iwa puka wa seta: hetetima emi ela: iyawa i kapo amuna kopola timinisekeye. Kote solo momateya amo kopolawemi momatesekeye.

L

A:pele laeone we pusi epapula sosolo kolotea-makeye. A:pele weyamowa yekeletela e pesewa mina senato apula: e tiya: sinipiwa lesa (razor) mina epapulakeye. Laeone weyamoke a:pele Isolaiya peleya: sitalaka noka eye helepekeye. Yesuwa “Yuta Laeone” e selesekeye (Hok 5:5).

Kesale Lehape we ipa:? Ewa iwei tisene kesale Yeliko sitiwemi tesekeye. Yu sena elipei ai pama:na: Yelikowemi minawa eyewi e koawemi o:sulu mupapo. Apula: eyewi a:ko: o:sulu mene ilikepiyakeye. Isolaiya sena kesaleye Yeliko siti ikomoma:na: inapita: eyawa tapola keyawa e winitowemi telepiyakeye. Telepeya amowa iyewi elepopota: Kote E mana elatapo esa: popota: elakeye. Iye amo potapola: ela: e sola sopowa sesewapokeye. Sikape kesale Lehape weyamowa Tepiti apula: Yesu eli inumikeye.

Puwano fa:nemi Yakopeyewi sena sala kuku-luipe ta:peyakeye. Sena sala kukulupe emi sala nowa Lifai unuwapokeye. Lifaiyewi maye

minawa Lifai sena i maya unu tuwapokeye. Lifai sena i maya amoke Kote koane amowa sena ta:pele tiyapola: tikeye. Aputa:, iyewi pilisiti senayewi tima:na: tisewa eta: timakeye.

Lome senayewi pisei Sisa peleya: sopoke kisi tetese iye kotetikeye. Iye kotetiyapola:, sena ke-sale amowa ewa pisei epela pote enekeye. Alake, peleya: sopoke eyewi pote epesita: kamani sena muta ta:peyakeye. Ta:pele tiyapola:, Pailteyewi Yutia peleya: amowa pote epesita: ta:peyakeye. Peleya: inayewi Lome kamaniwalapulu tepepe kitese eyewi Lome ami sena muta amoke pote epesita: hamona e seyakeye. Eyewi Helotewa pi-sei epela: pote epesita: ta:peyakeye. Alanase, Yu senayewi konomonose Lome kamaniwa iya:pela: hamonota: iyewi matanakeye. Aputa:, Yu senayewi matanese Yesuyewi niwa pisei epela pote elakeye. Lome kamaniwa iya:pela: hamona e sema:na:keye. Esa: matanakeye.

Sena Lote we ipa:? Lote we Epalahame e auwa:lekeye. Epalahamewa peleya: Uluwa (Ur) iya:pela: ma:ta: tiye hapa emiwa e auwa:le Lotewa enewalapulu hapakeye. Loteyeliye Epalahame a:ko: a:pele kopolawa ilima tela senakeye. Apula: akema:na:wa eta: ilimak-eye. Alanase, eli tima:na: tisene senaye peleya: munu tepekeye. Alake, Epalahameye Lotema selese, "Na:ko: na:nipe takalema:na:keye. Lote kewa kine ha:na:na: peleya:wa kiye ta:pelema." Aputa:, Loteyewi Yota:ne hawe soma:ne fela napolo peleya: napolo amo ta:peyakeye. Alawa-

mona, Loteyawa sena kesale peleya: sitalaka ko:ya sena sitalape elawa eta: kolaiyamakeye. Lote ewa Sotome koamesa: pakemi fala: koane tikeye.

M

Ikila Moseseyewi Isolaiya sena kesalewa Isipi peleya: iya:pela: siliye ha:na: keleya peleya:wemi sitalapita: ma:ne ma:na weyamowa Koteye Isolaiya sena kesalema maita: mei fala tese sululupoyakeye. Sululupolupita:, kiapo sopoke sena kesale iyewi tiye na:tesekeye. Iye ma:na: mena amuna:sela: sita:la: yapewa talo pinipe hapakeye.

Ma:na: hekila esene we enana? Nano hilila nowa tepita: amo Kotema kulukuluma:na:pela: ma:na:wa emi ela: hekila esekeye. Apula: nowa Kote kekena Istale Kisimisile emi kekenema:na: ela: penaiya tima:na:pela: ma:wa emi ela: hekila esekeye.

Maseta fo we selilama koloteakeye. Alawamona, iwa sosolo fiyanesekeye. Sena kesale sopoma Yesuyewi pale seya nowa selese, "Sena kesale Koteyewi Piseikipela: pote elakamowa, i maseta fo sena nowamoke ene alekenawemi kela epapulakeye. Maseta fo heneye kolotea kamoke, sopopela: alekenawemi nakela kelawa sitiye tiye i amuna tese sosolo tesekeye. Sosolo tese enewemi i elewa a:nema: fa:nano sitalaka inapola:, a:nema:yewi aiwa tisekeye." (Ma:t 13: 31-32).

Melekiseteke e unuwa mouwa Kini Piseiki hekeya mane timinisekeye. Ewa Selame kiniwa ekeye. Selame unua nowa Yelusaleme. Apula: ewa Kote Sosolo Wa:pa:se falamo pilisiti senakeye (Ma:ta: Ti 14:18-20; Kisala 110:4; Hip 5:6-11; 6:20-7:28). Hip 7:1-3 au seyakeye. Saleme taunewemi sena sita:newa Melekiseteke piseikipela: potapola: enekeye. Aputa:, Piseiki Kote Wa:pa:se Sosonase eyewi pilisiti senapela: timinise enekeye. Aluse enewa Epalahameyewi e kisi tetese, kisi sena piseiki noka sanose kotetise, Epalahame e koane mene ha:na: isu honosane, Melekiseteke ewa ko:luye tise ema napola:tesene solo amowa minakeye. Solo amowa kinapita: ema Epalahameyewi nano mokopo minakeye. Ene nano sopoke tiwa takalase taloipe kekenepela: ti tilakeye. Tiye tipila:, talo semeteiwa tiyapola: Melekisetekema tiye mikeye. Kinapita: Melekiseteke tilakeye. Melekisetekewa unuwa hene solopela:la: Hekeya tesene Sena Piseikikeye, aluse unuwapokeye. Saleme taunewemi senawa piseikipela: pota: enenase e unu nowa unuwatase, Halute tesene Sena Piseikikeye, aluse unuwapokeye. Apula: e atawala e amawana itapakeye. Tilila kouwa meiwala itapakeye. Ewa kesila ikilawala ewa kulu ikilawala itapakeye. Kote E Sa:le kamuna, Melekisetekewa pilisiti senapela: kao enekeye.

1. Meli, Yesu Yo (Ma:t 1:16-18; 13:55; Luk 2:2-7; Yon 19:25-27; Apa 1:14)

2. Meli Makatala (Ma:t 27:56, 61; 28:1; Mak 15:40, 47; 16:1, 9; Luk 8:2; Yon 20:1-2, 11-18)

3. Meli, Petani Kesale (Luk 10:38-42; Yon 11:1-46, 12:1-7)

4. Meli, Yemese Yosepe Yo (Ma:t 27:56, 28:1; Mak 15:40-41, 47)

5. Meli, Yone Make Yo (Apa 12:12-13)

(Lom 16:6)

Sena kesale niwamo sesewapa:na: sena minawa Yesu Keleso ene ekeye. Yesu ewa sena kesale olokeyatela sine elapita: silikepima:na: sena minawa Yesu ene ekeye. Yone Hano toliyetisene sena potakamake Yesu inapita: potose selese, "Pota:pa:. Kote a:pele sipi E Sa:wa inatakeye. Sena kesaleyewi peleya: sosolo we sita:ne himu matanawemi nano olokeyatelawa Eyewi iya:pa:na:keye." (Yon 1:29) Yesuwa kesila ikila emi hepene sena nokamoke selese, "Napuwa, Tepiti koamesa: Petilhemewemi, senase supeliwapokeye. Sala amokiwa sena kesale kiwa sopoke mene siliyaposakeye. Ewa Sosolo Yesu Keleso" (Luk 2:11). Apasolo pukawemi Pitayewi selese, "Alanase, niwamo mene silima:na: tela sena nowa itapakeye. Alake, hepene sitala hasu weyemiwa sena kesale niwamo mene silima:na: sena nowa itapakeye. Alawamona, Yesu E unu semetiwemi ela: sena kesale niwa sopoke mene siliyaposakeye." (Apa 4:12).

Mesaiya e selaka mouwa Kote Eye ta:peya senakeye. Koteye E Ho Napoyewi Ema penaiya kinise Kote E sena kesale silikepila: E piseikipela:

tise hetetiyaposakeye. Yu sena iye matanesekiwa Mesaiyawa ili Kini Piseiki tepela: ili kisiwa heletetiye hanaposapela: esa: matanakeye. Ikila emiwa hopola ela: iwa nano keteawa mahepe tepesa esa: matanakeye. Alawamona, Keleso sena kesaleyawa Mesaiyawa Yesukeye. Apula: iye matanasewa Yesuye ili olokeyatelawa kepolyetiye imawa falela kokolo kao tesewa kinasakeye.

Mokopo tima:na: tisene sena eyawa nano nowa e nane apula: ene tima:na:wa eta: tisema sena nowa hane ela: amo tima:na: tiya:sela: wa:la:ya hepewa eta: tisemakeye.

Isolaiya senawa Isipi peleya:wemi mokopo tima:na: tisene senapela: tiyelapita: Koteye Mosesewa ta:pele tiye. Ta:pele tiyapola:, Moses Isolaiya sena kesale sopoke Isipi peleya: iya:pela: siliye hapakeye. Siliye hanapola: keleya peleya: honosanewemi tokomo Sainaiwemi Koteye Mosesema E ele taloipewa apula: E sepapowa ema tiye mikeye. Emiwa Moses ikila talo pinipewa enekeye. Alake, iye selesekiwa Moses elekeye.

Mua nano ikumu napolo hosonosene Yu sena kesaleye sena kulakemi tomawemi tuwatesek-eye. Meiyetolu potosene sena usulupewa Petiliheme koamesa: emi inise Yesuma mokopo miwa usulupe ketea mikeye. Semetei nowa mua tiye mikeye. (Ma:t 2:11)

N

Ninifawa Asilia peleya: siti puwano sosok-eye. Siti emi Koteyewi sepatosene sena Yonama Kote sowa emi walomita: hamona e seyakeye. Alawamona, ewa emi mahanapita: ewa peleya: nokemi ha:na:na:pela: potiwemi talakeye. Hano ka:na olosa emi Yonawa ewalo sosoye kunakeye. Apula: ewa ewalo sosolo suwemiwa ikilawa usulupe, yopiyawa usulupe telakeye. Amo fo:suwemi, ewayewi Yonawa sepituwemi ha:na: isiwapokeye. Apula: Yonawa Ninifa sitiwemi Kote sowa sema:na: hapakeye. Koteye Ninifa sena kesalewa matanawa manotolosaleke, ikomoma:na: e seyakeye. Alawamona, iyewi Kote solo Yonaye selapita: ta:tapola:, ili matanawa notoyakeye. (Yona 3:5-10)

Noa inawa Lemeke. Apula: Noa e salawa sena sa: usulupe. ili unuwa Semi, Hame, Yepete. Koteyewi Noama selese, "Potiwa sosolo timinipa:. Koiyawemiye, peleya: we hano ka:naposakeye. E selapita:, Noaye Kote sowa seyawa ta:tapola: potiwa timiyakeye. Noa e solawala apula: a:pewala unuwa kalikalilawa elipei elipei esa: tiye selawapokeye. Alawamona, sena kesale sosowa hano ka:nese katolose tanak-eye.

O

I olifi fowa napolo. Iyawa olifi fowa tikipaselese wela hano tisekeye. I fo ha:ka:le tesewa imuna tesekeye. Apula: kenesawa yopia tesekeye. I olifi amowa Kesemene a:lekena semetei emi fyanesekeye (Ma:t 26:36).

Atame Ifi a:tewi Kote sowa ta:te iya:pela: a:lekenawemi i fo su tiye nakamake olokey-atelawa peleya: sosolo weyemiwa emi hetetik-eye.

P

Lome kamani yesila sena sosolo Yesu enene ikila emiwa Yutia peleya: Pailate eye pota: enekeye. Pailate eyawa Yesuwemiwa hele timiya nowa eta: papomakeye. Alawamona, Yu sena kesaleye selese, “Imanewemi fe oma,” e selapitekiwa Pailate e tiya:wa hawemi selakolose e ta:le ti senama selese, “Yesuwa Imanewemi fe oma,” e seyakeye.

Pisini solopela:la: “glori” e selakamo Kasua solo “papaya” amo mouwa wekeye. Ho:liya napolo esa: selesekeye. Alake, Kotewa hepene falemi ela: ho:liyawalapulu elakeye. (Luk 2:9, 9:32; Apa 22:11; Hok 21:23) Aputa: nowa penaiya e selesekeye. Yon 1:14, 2:11, 11:40; 2 Tes 1:7; Hok 18:1) Alake, Yesu mene inisekiwa penaiyawalapulu ho:liyawalapulu inaposakeye. (Ma:t 24:30; Luk 21:27; Mak 13:26) Alake, ewa sosoke niyawa ewamo wapilisekeye. (Ma:t 25:31; Luk 2:14; Yon 11:4; Hok 1:6, 4:11)

Pelamewa Alame peleya: tese Petohole taunewemi enekeye. Sena amowa fapolo timinisene senakeye. Moapaite Kini Palake eye Palame Isolaiya sena kesale olokeyalemita: holakeye. (Napa 22:5-24:25; Ele 23:4-5; 2 Pit 2:15; Hok 2:4)

Papilone peleya:wemi Papilone siti puwano sosolo elakeye. Papilone siti amowa etewayewi solose hekeye tise unuma wapa:se falemi apoyakeye. Papilone siti amowa Hano Taikilisi tiye Hano Yufaletisi honosane emi elakeye. Yapene 586 B.C. Papilone amiye Yelusaleme siti sena kesale sitalaka saliyapola: siliye Papilone peleya: mene hapakeye. Kote Puka Hokateawemi Papilone amowa pale seyawa sena kesale peleya: sosolo we sita:neyewi Kote sena kesalema kisi tepesakeye (Yel 51:44; Tan 4:30; Apa 7:43; Hok 14:8; 17:5)

Palataese weyamowa Hepene peleya: kamunakeye. Yesuye o:sulu tisene sena e tiya: ili tapo palama selese, "Kewa napuwa Palataese peleya: Newanapulu elaposakeye." (Luk 23:43; 2 Kolini 12:4; Hok 2:7)

Keinane sena kesale ili mokopo Kote unuwa Peaokeye.

Pisini solopela:la: selese 'Kantri' e selakala aputa: 'Provins' esa: momateya epamowa wekeye. Peleya: ele esa: momateyakeye. Alake, kiyawa peleya: kolotea esa: seyamakeye. Epa peleya: sosolo esa: unuwapokeye. Kantri e selakamo mouwa epakeye. Aputa: Provins e selakamo mouwa wekeye. Peleya: hene ele esa: unuapokeye.

Yu senayewi koane helepa:pewa amo kekenawa ikila talo piipe akeye ha:na: tese Penekose

kekenesekeye. Penekose kekena ikila emiwa, Yu senayawa nano ketea amowa kene tesaleke, Kotema napolo epela kinisekeye. Aputa:, Yu senayewi Penekose amo kekenese sita:nekeye. Ikila amo Koteyewi Ho Napowa peleya: sosolo weyemi hamonapita: minakeye.

Setene e unu nowa Piaosipukeye (Mak 3:22).

Moseseyewi e ma:e Elonewa enekeye. Ik-ila emiwa Kotewa wapilimita: Koteyewi fala: koane tiya:pa:, e seyakeye. Tiya:pa: e se-lapita:, Yu senayewi fala: koane tikeye. Aputa:, Koteyewi fala: koane timita: Eloneyewi pilisiti sena puwano tepela: timita: ta:peyakeye. Alake, Eloneyewi ma:ta: tiye hapa sena amowa sopoke pilisiti sena sita:nekeye. Puwano pilisiti senayewi Koteyewi fala: koane nano ketea tima:na: tise sita:nekeye. Aputa:, Yesuwa peleya: weyemi enene ikila emiwa pilisiti sena mutayewi Kote koane Yelusaleme sitiwemi nano ketea timiya:sela: sita:nekeye. Pilisiti senayewi sena kesale niwamopela: seselese kulukulu esa: sita:nekeye. Aputa:, sena kesaleyewi mane olokeyatelawa Koteyewi iya:pita: nano ketea hopola tiyapola: minawa pilisiti senayewi sanapola: towatapola: Kotema kina:sela: sita:nekeye.

Aputa: pilisiti sena puwanowa ene unuwa Kaiafasekeye. E koane pilisiti sena sosowala, Yu sena tililawala sopoke kekenakeye (Ma:t 26:3)

Yu sena pilisiti sena sopolu yesilawa ekeye. Yu sena kanasolo kekenawa Sanahitilini ewa piseiki

senakeye. Yesu ene ikila emiwa pilisiti sena puwano wa:pa:se enewa Kaiyafasekeye (Ma:t 26:57).

Fala: telepela: hanose koamesa: nowemi ha:na: ine esene Poti. Apula:, poti amowa nete ewalo tima:na: toliyetima:na:pela: hanosekeye.

S

Nano usulupe elapita: Sainai unuwapokeye. Nowa Sainai tokomo. Nowa Sainai seleya peleya:keye. Nowa Sainai peleya: sopo. Tokomo tumu emi Koteyewi Mosesema E ele taloipe momateyawa tiye mikeye.

Yesu enene ikila emiwa Isolaiya peleya:wa usulupe kaseyakeye. Nono Fa:ta Kalili peleya:keye. Apula: nono koma Yutia peleya:keye. Apula:, honosane Samelia peleya:keye. Samelia peleya:wemi siti puwanowa Sameliakeye.

Epalahame ekele unuwa Selakeye. Sela weyamo e sa:wa Aisekekeye.

Samuele weyamowa Kote sepatosene senakeye. Apula:, ewa Isolaiya sena kesale kotosene yesila sena ka elese telawa ekeye. Samuele eyewi Isolaiya kini puwano Saulewa e piseiwemi wela hano suluse ta:peyakeye.

Seleya peleya: e sela we iwa itapa hawa itapa ma:na:wa itapa senanama peleya: seleya apula:

keleya peleya: selese e sekeye. Peleya: amowa semetou telakeye.

Nini sena puwanowa piseikikeye, au selesekeye. Aputa:, iyewi peleya: emi sena kesaleyewi piseikiwa Felokeye, au selesekeye. Ikilisi solopela:la: Kinikeye, au selesekeye. Aputa:, Felowala, Sisawala, Kini aluse unu holosewa hele heneye ili unuwa epamakeye. Iyawa nano ketea timinipita: aluse unu mikeye.

Satusi sena au selakamowa hele heneye sena i maya amakeye. Satusi sena au selakamowa ilipe kekenetiyapola: kali ma:ta: tiyapola: tiya:sela: sita:nekeye. Satusi sena noka pilisiti sena timiyakeye. Satusi sena au selaka noka moweni sosolo tela senakeye. Noka unuwa sosolo sita:lakeye. Yu senayewi kanosolo epela: tima:na: tiya:sela: sita:nekeye. Satusi senayewi matanese, "Sena kuluwa mene tesilapola: mahaposakeye," au matanakeye.

Pisini pukawemi Yesuye selese, "Newa Sena Sa:keye," e seyakeye. Alanase, Keyawa Newa Kote sa:le elakeye. Alake, keyawa niwa Kote sema esa: matanepa. Koteyawa auwa eta: seyamakiwa niyawana masemape. Kote ene selese, "Sena sa:le e seya emi ela niyawana Kote sa:le elakeye." Au selapita: ta:tapola:, ewa Koteyewi ta:peyalapo esa: matanekeye.

Puwano fa:nemi Ho Napowa peleya: weyemiwa a ilikepima:na:, Koteyewi Ene matana

sena kesale sopoma se tiye mita: Ene sowa sosolo sepatosene senama seyakeye. Sepatosene sena amoke ta:tapola:, sena kesalema hokato se tiyapola: mikeye. Sepatosene sena noka sita:ne Aiseiya, Ilaiya, Taniolo, aputa: Yona epakeye. Aputa:, sena nokala sepatosene sena enekeye. Ikila weyemiwana Kote sena kesalema E matanawa semita: sepatosene senama seyakeye.

Samelia taunewana Samelia peleya:wala Yelusaleme sitiwa nokemi apola: hano Kalili amowa nokemi apola: honosane elakeye. Puwano fa:nemi Yu sena amowa Samelia peleya: emi sita:nekeye. Sena mutayewi Kote sowa iya:peyanase Koteyawa iwa falasi elakeye. Asilia sena piseiki ene emi senawalapulu inise. Samelia senawalapulu kisi tetesa. Samelia senawa helepekeye. Heletatiyapola:, Samelia sena kesale muta Asilia peleya: emi siliyapola: henekeye. Iwa sita:pesita:, apoyakeye. Aputa:, sena piseikiyewi Asilia sena kesale noka siliyapola: hene Samelia peleya: emi sita:pesita: apoyakeye. Alanase, Asilia sena kesale amowa Samelia sena kesalewalapulu kekene tiyapola: ti selako sita:nekeye. Alanase, Samelia senayewi Kote sowa seli eta: kulu hapamakeye. Aputa:, Kotewa wapilimita: Koteyewi koane Yelusaleme sitiwemi tiwa iyewi iya:peyakeye. Iyewi Kotewa wapilipase koane nowa Samelia taune pawemi tikeye. Yu senayewi matanese, Samelia sena kesale amoke Kote sowa eta: kulu hapamakeye. Au matanese sita:nekeye.

Saofa tei wa:la ikumu hoseya olokeyatela amowa imuna eleya telakeye. Opo Koteyewi Sotome Komola ikumuna emiwa tei wa:lawalapulu saofawala hano sinisene epapuluse meiki falemi tese sinikeye (Ma:ta: Ti 19:24). Hokatea pukawemiwa hano ka:na enene epapula tei wa:lawalapulu saofawala elakeye (Hok 21:8).

Sena elipei ela: elipe solo sepatose epeya ili esa: selesekeye. Apula: maya elipeiye elipe solo sepatose epeya ili esa: selesekeye. Koteye ela: Epalahamewalapulu elipewa epapu sepapola: timiyakeye. Alawamona, Koteyewi Epalahamewalapulu timiya amowa Isolaiya sena kesale sopolopela: timiyakeye.

Puwano fa:nemiwa Koteyewi hepene sena sopoke timiya emiwa semetei nowa e unuwa Lusifa. Lusifa eye Kote ela peleya: tima:na: epita: sano tiye peleya: weyemi toliyetikeye. E unu nowa Setenekeye. Pateya selesene inawa ekeye. Apula: sena sano kulusene mouwa ekeye. Ewa ho olokeyatela yesila inawa ekeye (Yon 8:44).

Aiyane ki amuna koiya papaya Siufakeye. Iyewi moweni usu timinisekeye. Yutase Iskelote Yesu sama:na: siheleyawa moweni usu talo usulupe siufa amoke siheleyakeye (Ma:t 26:15).

Saione sitiwa unuwa nowa Yelusaleme sitik-eye. Iye selese Tepiti siti apula: Kote sitikeye.

Lome kamani Piseiki sena ununa Sisa.

1. Sisa Okatase [27 B.C. 14 A.D.] Caesar Augustus (Luk 2:1)
2. Sisa Tipiliase [A.D. 14-37] Caesar Tiberias (Ma:t 22:17; Luk 3:1; Yon 19:12)
3. Sisa Kolatiase [A.D. 41-54] Caesar Claudius (Apa 18:2; 11:28)
4. Sisa Nelo [A.D. 54-68] Caesar Nero (Apa 25:11)

Solomonewa Tepiti e sa:keye. E yowa Pate-sipa. Ewa ina kini Tepiti fo:suwemi Isolaiya kini hetetiwa ekeye. Apula: Solomone eyewi Yelusaleme Kote koane eta: tisema himini tiwa eyewi puwano tikeye.

Sotome apula: Komola siti elipei weyamowa Kulu Hano Ka:na (Dead Sea) nono komamotapo emi elakeye. Koteyewi siti elipei amowa ili mane olokeyatela sosolo timiyanapita: ikomoyetikeye. Lote e solawa emi enewemi elakeye.

Solo Napolo weyamowa Yesu Kelesowa nini mane olokeyatelawa tiyapola: kepoliyetise imanewemi kulukeye. Amowa niwamo mene silise kokolo kao tesewa nima mikeye (Yone 3:16).

T

Takase tisene sena amowa kamani tima:na: tisene sena eyewi sena kesale salo takasewa tiye tesekeye. Yesu kulu hapa sena nowa Ma:tiu ewala takase tisene senakeye (Ma:t 10:3).

Talakone we a:pele sosolo ewa epiwa tela apula: nake pisei amuna pesewa senato mina ilima apula: eye hepa:kamakiwa tei wa:la hepa:lesekeye apula: onatuwa pinipe sinipi mina apula: itiamewa senato penaiya ilimakeye. Hokatea pukawemi talakone amowa Setenekeye (Hok 12:3-7; 13:2-11; 20:2).

Tepiti we Yesi e sa:keye. Ewa a sala ela: a:pele sipi pota: tesene senakeye. Isolaiya senawa Filisiti senawanapulu teta:ne ikila emiwa Tepiti eyewi Kolaiatea sana kulukeye. Sepatosene sena Samueleyewi Tepitiwa Isolaiya kini temita: ta:peyakeye. Ta:pela: tiyapola: sikapewemi ewa heneye Isolaiya kini hetetikeye. Tepitiwa kini ela: yapewa talo pinipe enekeye. Yesu Keleso e kouwa minawa Tepiti ekeye.

Iyewi Yesu holose selesewa “Tepiti E Sa:le” koiyawemiye Yesuwa Tepiti e mayawemi mina esa: selesekeye (Ma:t 1:1; 9:27; 21:15).

Nini “taune” au selesaleko, amowa sena kesale koamesa: kalikali esa: kekena amo selesekeye. “Siti”, au selesaleko, amowa sena kesale taune kalikalila ine kekena apula: peleya:wa sosolo koane tiya tiyawa heka eta: potosema amowa “siti” e selesekeye.

1. Koane Helepa:pe Matanema:na:pela: Tikina (Passover)

2. Falawa Eta: Solosema Ma:na:pela: Tikina
(Festival of Unleavened Bread)

3. Penekose Tikina (Pentacost)

4. Koane Kolotea Titiyapola: Sita:ne Tikina
(Festival of Shelters, Booths)

Moseseyewi Isolaya sena kesale siliye hanapola: Isipi peleya: iya:pela: moawemi fa:na:no sita:ne ikila emiwa iyewi mowa koane kolotea tili enewa Matanema:na:pela: Tikina telakeye. Tikina kekenepela: ikila oloipe sopowemiwa tikina tesekeye.

5. Kote Koane Titiwa Isu Koloma:na:pela: Matanema:na:pela: Tikina (Festival of the Dedication of the Temple)

Niyawa peleya: weyemi tima:na: tisene senayawa pose epela: nano ketea tima:na: tisene nano ketea heka tisekeye. Aputa:, peleya: nokemiwa sena nokamoke iwamopela: tima:na: timita: sena nano ketea itapa telawala sena ma:na: itapawala wa:la:losekeye. Sena peleya: amoke wa:leya ina amopela: hokolose tisekeye. Hokolose tiwa nano ketea wa:leya heka eta: tisemakeye. Sena amowa sena poseyewi wa:leyanase, eta: hauwekilanase sena tima:na: tisene sena wa:leya amoke e matana emi eta: alusemakeye. Sena poseyewi ene matana seme-tei kulu hanosekeye.

Kopolo toki amowa puwano senayewi kopolosekeye. Yesu enene ikila emiwa iyawa nano hililawa toki wa:pa:se tuwapola: tiye

hanosekeye. Apula: senawa e fa:sewemiwa helepela: hanosekeye.

Sokatiye semeteiwemiwa ikila Tomo amowa Kotema kulukulusene ikilakeye. Apula: amowa Kote E ho:liya ha:le tesene ikilakeye. Apula: ikila Koteyewi peleya: sosolo weyamo timinisekiwa Eyewi ikila tekapeipewemi timiyakeye. Apula: ikila Tomowemiwa Ewa ha:le telakeye. Apula: Yesu kuluwemiwa Ewa mene Towemi tesikeye.

W

Wakapila weyamowa kapo nakola olokey-atela sena kesale tiya:wemi onatuwemi toma sopokeye oloseseye sololo hetetisekeye. Ala emiwa onatuwa pa:mo tiye tiya:wala pa:mo tise kulu amuna tesekeye. Sena kesale nokamokiwa nakola olokeyatela amo pawemiwa ipilise eta: hanosemakeye. Yesuyewi wakapila sena taloipewa Eyewi fala:wayakeye. Pula wala amowa Kote pukawemi momateya elakeye (Luk 17:12-19).

Wapilisaleke nano hepe tela asuwatapita: apula: kinapita: ma:e ate ama wapilisekeye. Alawamona, napu Niu Tesetemene weyemiwa niyawa Yesu apula: Kote ili unuwamo wapilipa:, e seyakeye. Kote ene Puka weyemiwa au momateya telakeye.

Waine hano weyamowa kalepe mei fo tikipaselekamake inisekeye. Isolaiya sena kesale iyewi nasekeye.

Witi amowa alasi amuna Isolaiya sena kesal-eye tiye falawa timinisekeye. Witi falawa amowa sa:le napolo. Pali amowa Witi kamuna, alawamona, pali falawa napolo aso kolotea mesete telakeye.

Y

Yakopewa Aisake e sa:keye. Apula:, Isolaiya sena kesale maya kukuluipewa ma:ta: ti inawa ekeye. Yakope e ma:e ola:ka Isokeye.

Kini Yosaia enewemiwa Yelimaiyawa Kote sep-atosene sena enekeye. Apula: Yelemiayawa Kote tima:na: tiya:sela: ela: yapene talo pinipe tepela: amo fo:suwemi Yelusaleme sitiwa emi ikomoyetikeye (586 B.C.).

Puwano fa:nemi Tepiti piseiki epela: enewemi e koawana Kote koawana tima:na:pela: Yelusaleme sitiwa ta:peyakeye. Alanase, Yelusaleme sitiwa Tepiti sitikeye. Au selesekeye. Aputa:, Yesu hepene falemi hapake Lome senayewi Yelusaleme sitiwa ekeyetikeye. Ekeyeti amo fasu sena nokamoke Yelusaleme sitiwa wa:ke me tikeye. Aputa:, ikila nowemi kisi sena inapola: Yelusaleme sitiwa ikomoye tikeye. Ikila emiwa, Yelusaleme sitiwa iyewi pota: enekeye.

Yelusaleme siti honosanewemi koane muta tiwa etewayewi solose hekeyetikeye. Hekeyeti-nase teletepita: mowa tapowemiwana koane muta tikeye. Senayewi selese, "Yelusaleme siti puwanowa Yelusaleme siti hiwala tikeye." Au selesekeye. Yelusaleme siti hiwala tiwamona

peleya: senayewi tikeye. Aputa:, Yelusaleme siti hiwa Koteyewi hepene falemi hekapewa kali epakeye. Kote sitiwa sena peleya: weyemi silakamokiwa eta: potosemakeye. Yone seme-tei eyewi potapola: solo mupapolo wayawa pukawemi momateyakeye. Yelusaleme siti hili Koteyewi tiwa hepene falemi tese inaposakeye.

1. Yemese, Yesu E Ma:e
2. Yemese, Sepeti E Sa:le
3. Yemese, Afiase E Sa:le
4. Yemese, Yutase E Ata
Yutase we Isekaliotema.

Yesiwa Opete e sa:keye. Apula: Yesi e sa:wa Kini Tepitikeye. Poleye selese, “Yesi i sou howana” amowa Yesu Kelesokeye (Lom 15:12).

Sena kesale amowa Yesuwemi seli topu henela apula: Yesu matanawamu kulu hanana amowa Yesu kulu hapa sena kesalekeye. Puwanowemiwa sena ili kukuluipe akeye. Sikapewemiwa sena kesale ilima Yesu Ewamo kulu hapakeye.

Yesu kulu hanosene sena ima pale selese, “Waine hano we ne pepeta amunakeye. Apula: falawa ma:ne tuwapolo we ne toma amunakeye. Kiyeye weyamo timiya:sela: Newa mene matanemita: timinipa:.” Yesu Ewa a kuma:na: ela:, E sena kukuluipe se tiye mikeye. Napu

yemiwa niyewi Keleso sena kesale timiya:sela:
sita:la:keye.

Nano ketea solosene amo unua Yisikeye.
Yisiyewi timinisewa wekeye. Yisiyawa nano
ketea pasulusekeye. Yisi e seya epamo
mouwa wekeye. Mane olokeyatela timinima:na:
matanesene amo pale seyakeye. Pasupesakeye.
E seya epamo mouwa wekeye. Mane olokeyatela
timinima:na:wa sosolo matana:sela: elaleke, e
himu fa:nemi pasulalakeye. Pale selese Yisi e
seya epamowa mane olokeyatela amo seyakeye.
(Ma:t 13:33)

Ninifawa Asilia peleya: siti puwano sosok-
eye. Siti emi Koteyewi sepatosene sena Yonama
Kote sowa emi walomita: hamona e seyakeye.
Alawamona, ewa emi mahanapita: ewa peleya:
nokemi ha:na:na:pela: potiwemi talakeye. Hano
ka:na olosa emi Yonawa ewalo sosoye kunakeye.
Apula: ewa ewalo sosolo suwemiwa ikilawa
usulupe, yopiyawa usulupe telakeye. Amo
fo:suwemi, ewayewi Yonawa sepituwemi ha:na:
isiwapokeye. Apula: Yonawa Ninifa sitiwemi
Kote sowa sema:na: hapakeye. Koteye Ninifa
sena kesalewa matanawa manotolosaleke, iko-
moma:na: e seyakeye. Alawamona, iyewi Kote
solo Yonaye selapita: ta:tapola:, ili matanawa
notoyakeye. (Yona 3:5-10)

1. Yone Hano Toliyetisene (John the Baptist)
2. Yone, Apasolo Sena (John the Apostle)

3. Yone Make (John Mark)
4. Yone, Pita E Ata (Peter's Father)
5. Yone Nowa (Another John)

1. Yosepe, Yakope E Sa:le
2. Yosepe, Meli E Sena
3. Yosepe, Yesu E Ma:e
4. Yosepe, Alamatia Sena
5. Yosepe, E Unuwa Nowa Palasapase
6. Yosepe, E Unuwa Nowa Panapase
7. Yosepe, Meli nowamo E Sa:le (Mak 15:47)

Puwano Mosesewa Isipi peleya: iya:pela: mina emiwa Yo:suawa sala sa:se Mosesewa hanewemi enekeye. Apula: iwa peleya: seleya emi sisa:sela: yapene talo pinipe tepela: Mosesewa kulapita: Yo:suaye Isolaiya sena kesalewa sepapolo peleya: emi siliye hapakeye.

Puwano fa:nemi Yesuyewi sena kesale siliye inise iwa Keinane peleya: emi henenekeye. Peleya: amowa takalese unua Yuta peleya:keye. Alake, sena Yuta peleya: emi sita:newa sena nokamoke selese, "Iwa Yu senakeye." Sikape, sena i maya kukulupe amowa senayewi selese, "Ili amowa Yu senakeye." Au selesekeye. Ikila yemiwana, niyewi selese, "Ili amowa Yu senakeye." Au selesekeye.

Sena kesale Yu senama tela amowa iwa Yuta senamakeye.

Yuta we Yakope e sa:le pinipi kesila amo ekeye. Yuta maya mina emi Yesuwa hetetikeye (Ma:ta: Ti 29:35; Napa 26:19-21; Ma:t 1:2). Yesu E unu nowa 'Yuta E Lione'.

1. Yutase, Kalili Sena (Apa 5:37)
2. Yutase, Yesu E Ma:e
3. Yutase, Yemese E Sa:le
4. Yutase Isekeleote
5. Yutase, Tamasekase Sena
6. Yutase, E Unuwa Nowa Palasapase

Yutia puwano fa:nemi Tepiti pisei epela enene ikila emiwa, eyawa Yu sena kesale sopoke eye pote enekeye. Ikila emiwa Yelusaleme siti pa peleya: amo unua Yuta peleya:keye. Aputa:, peleya: noka Isolaiya peleya:keye. Aputa:, Yesu peleya:wemi inapola: enene ikila emiwa, Yu sena peleya: amowa noka takayakeye. Takale tiyapola:, Yelusaleme siti pawemi elaka Yutia peleya:keye. Au selesekeye. Hano Kalili pawemi elaka Kalili peleya:keye. Au selesekeye. Hon-osanewa Samelia peleya:keye. Au selesekeye.

Yu Senayewi peleya: sopoke koawana taunewemiwana Yu senayewi Kote unu wapilipase kekenesene koane tili emi inisekeye. Koane Yu sena tililayewi solo ele walosene senawana tisekeye. Ha:le tesene opo emi iyewi Kote pukawemi momateyawa akelese Kote wapilise kisalese weyamu Kotema kulukulu esekeye. Koane ikila nowemi solo ele walosene senayewi Yu sena salawa sukulu esekeye.

Aputa:, nano ketea noka heteti salekala koawemi iwa kekene tiyapola: sowa kekelesekeye. Iwa sopoke hopola sita:pesita: koane nano kekelesewala kekelesekeye. Aputa:, Yu senayewi kekenesene koawa pisini solopela:la: kulukulu koane esa: momateyakeye. Alawamona, Yu senayewi kekenesene koane emi iyewi Yesu Keleso wapilise me solose eta: wapili semanase, niyawa kulukulu koane esa: eta: momateyamakeye.

Puwano fa:nemi Koteyewi Epalahamema selese, “Kewala Neyewi sena maiye ma:ta: tiye ha:na:na:wala, Neyewi ta:pelema:na:keye. Sena kesale sopoke peleya: weyemi elakamo kiwa Nemane timinisewa iyawa matanemita: kewa Neyewi ta:pelekeye. Alake, kiyawa matanemita: senayawa nano ketea amo kaka kapo nanepa:.” Sikape, Koteyewi Mosesema solo ele se tiye mi ikila emi Eye selese, “Sena sa:le kesila ikila emi tese, akeyawa ikila olo tesaleke, e kaka hekelesa: nanepa:,” e seyakeye. Alake, solo ele amowa Yu senayewi Kote sowa kulu hanosaleke, niwa Koteyewi ta:peya senakeye. Aluse matanese, iwa wapilisekeye. Apula:, sikapewa sena ke-saleyawawa Yesuwa matanemita: Poleyewi solo amowa se tiye kinapita: Yu senama telawala sopoke Kelesowemi matana notoyakeye. Alake, Yu sena Kelesowemi pala sena kesale amoke selese, “Yu senama tela ewa sena i maiye Kelesowemi matana notoya sena amo ili nano ketea kaka hekelesa: nanepa:,” au seyakeye. Aputa:, Poleyewi selese, “Yu senama telawa Yu sena

temita: kaka namanokeye. Alawamona, Yu senamawa Kelesowemi matana notolomita: e kaka nalakamakiwo eta: ilimakeye. Kelesowemi matana notolomita: Yesuwalapulu himu semetei matanemita: Kote sowa walope.” Au seyakeye. Solo weyamowa kiyawa matanemita: selakeye. (Apa 15:1-35; Kal 2:1-6, 5:1-15. Emiwa ma akepa:. Solo weyamowa emi elakeye.)

Kokolo Kao Tesene Solo
The New Testament in the Kasua language of Papua
New Guinea
Nupela Testamen long tokples Kasua long Niugini
copyright © 2016 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Kasua

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures. Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2019-08-11

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 21 Feb 2024 from source files dated 31 Aug 2023
1fcf9769-caef-5efb-8a54-c50b46922376